

Kırgızistan'da Dini Hayat: Sosyo-Kültürel ve Teolojik Bir Bakış

İhsan Çapcıoğlu*

Öz

Orta Asya'da yaşayan bir Türk topluluğu olarak Kırgızların dini hayatı, toplumsal yapıda dinin konumu ve icra ettiği roller ekseninde çok çeşitli değişkenlere göre incelenebilir. Zira Kırgız toplumunun dinî hayatı, Türklerin tarihten bugüne taşıdıkları dini düşünce, inanç, ritüel ve sosyal uygulamalarla örüntülenmiş birikim ve tecrübelerle sahiptir. Kırgızların kendileriyle aynı bölgede yaşayan diğer Türk toplulukları ile iç içe yaşamış olmaları nedeniyle benzer karakteristikler üzerine kurulu bir dinî-sosyal yaşam pratiğine sahip olduğu söylenebilir. Ancak bu durum, onların dini hayatlarının ve dini-toplumsal yapılarının diğer topluluklarla bütünüyle örtüştüğü anlamına gelmez. Nitekim söz konusu yapıların bazı özelliklerle birbirlerinden ayrılmaları mümkündür. Bu çerçevede, Kırgızların İslâm'ı diğer topluluklara göre daha geç kabul etmiş olmalarının, onların İslâm'ı iyi öğrenememiş veya iyi uygulayamamış olma ihtimalini beraberinde getirdiği iddia edilmektedir. Aynı şekilde Sovyet döneminde uygulanan din karşıtı politikalar, özellikle günümüz Kırgızistan'ında din-toplum ve değerler üçgeninde yaşanan kırılmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Yine zaman-mekan ilişkisinin de Kırgızların İslamiyet'le kurdukları ilişkinin niteliği üzerinde belirleyici bir değişken olduğu vurgulanmaktadır. Örneğin, dağlık bölgelerde yaşam sürmek zorunda olmaları, bu durumun doğal sonucu olarak hayvancılıkla geçimlerini sağlamaları ve göçebe hayat tarzını devam ettirmeleri gibi hususlar, Kırgızların İslam algısı üzerinde etkili değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yerleşik hayatı teşvik eden İslâm açısından bakıldığında, göçebe hayat tarzı, milletlerin temel kök değerler etrafında bütünleşerek kültür ve medeniyet inşacısı olmak karakterini olumsuzluk yönde etkilemektedir. Bu çerçevede tebliğimizin amacı, çeşitli kaynaklarda birbiriyle çelişen bilgilerin yer aldığı Kırgız toplumunun dini hayatı konusunda sosyo-kültürel ve tarihsel bilgi ve belgelerden hareketle genel bir çerçeve ortaya çıkarmaktır. Tebliğimizde Kırgızların dinî hayatının, İslâm öncesi, İslam sonrası ve günümüz olmak üzere üç başlıkta ele alınması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Din, Sosyoloji, Dini-Sosyal Yaşam, Dini ve Sosyal Hayat.

Religious Life in Kyrgyzstan: A Socio-Cultural And Theological Overview

Abstract

As a Turkish community living in Central Asia, the religious life of the Kyrgyz can be examined according to a variety of variables on the axis of religion and the position of religion in the social structure. Because the religious life of the Kyrgyz community has the experiences with the religious thoughts, beliefs, rituals and social practices of the Turks. It can be said that the Kyrgyz have a religious-social life practice based on similar characteristics with other Turkish communities because they have lived side by side with them living in the same region. However, this does not mean that their religious life and religious-social structures have completely overlapped with other communities. As a matter of fact, it is possible to distinguish certain structures in question from one another. In this framework, it is claimed that the Kyrgyz people accepted Islam more recently than other communities, possibly resulting in the fact that they did not learn Islam well or applied it well. Likewise, the anti-religious policies applied in the Soviet period are the main axis of the breaks in the triangle of religion-society and values in Kyrgyzstan today. It is also emphasized that the time and space relationship is a decisive variable on the nature of the relationship that the Kyrgyz set up with Islam. For example, the fact that they had to live in mountainous regions, making livelihoods with livestock and their

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Professor, Ankara University, Faculty of Theology, ihsancapcioglu@yahoo.com

continuing nomadic lifestyle are the antagonistic of Kyrgyz people to the Islamic perception. Because, from the view point of Islam that encourages settled life, the nomadic lifestyle affects negatively the nations' character of being a culture and civilization constructor by coming together around the fundamental root values. In this framework, the purpose of our proceeding is to reveal, on the basis of socio-cultural and historical knowledge and documents, a general framework of the religious life of the Kyrgyz community, where conflicting information is contained in various sources. In our proceeding, it is planned to discuss the religious life of the Kyrgyz in three chapters, pre-Islamic, post-Islamic and present.

Keywords: Kyrgyzstan, Religious, Sociology, Rituals and Social Practices, Religious and Social Life.

GİRİŞ

Orta Asya'da yaşayan bir Türk topluluğu olarak Kırgızların dini hayatı, toplumsal yapıda dinin konumu ve icra ettiği roller ekseninde çok çeşitli değişkenlere göre incelenebilir. Zira Kırgız toplumunun dinî hayatı, Türklerin tarihten bugüne taşıdıkları dini düşünce, inanç, ritüel ve sosyal uygulamalarla örüntülenmiş birikim ve tecrübelerle sahiptir. Bu çerçevede tebliğimizde, çeşitli kaynaklarda birbirleriyle çelişen bilgilerin yer aldığı Kırgız toplumunun dini hayatı konusunda, sosyo-kültürel ve tarihsel bilgi ve belgelerden hareketle, sosyolojide mikro teorik bakış açısının örneği olan yaklaşımlardan sembolik etkileşimcilik bağlamında genel bir çerçeve ortaya çıkarmaya çalışacağız.

Kırgızistan'da dini hayatın görünümüyle ilgili güncel istatistikler yayınlayan Bulan Enstitüsü'nün verilerine göre, bugün Kırgızistan'da 30'un üzerinde dini grup faaliyet göstermektedir.¹ Kırgızistan nüfusunun % 92,6'sı Müslümanlardan oluşmaktadır. Bunlardan % 73'ü Kırgız, % 14,6'sı Özbek, % 5'i ise diğer etnik azınlıklardan oluşmaktadır. Bu özelliğiyle günümüz Kırgız toplumu dini açıdan çeşitli ve canlı bir toplum yapısına sahip görünmektedir. Kırgız toplumunda dini hayatın bu kadar hareketli olmasının arkasında yatan pek çok sosyo-politik ve kültürel faktörden söz edilebilir. Ancak biz bu çalışmada, makro bir bakış açısına odaklanmak yerine mikro bir yaklaşımı tercih ederek, Kırgızların sosyo-kültürel yaşamında dinin sembolik değeri ve devam eden etkisi üzerinde duracağız.

Kırgız Türklerinin Dini Hayatında Sembollerin Önemi

Bir şeyi tanıtan ve temsil eden şekil veya işaretlerden oluşan semboller, toplumların kültürel varlığını sürdürmede önemli bir işleve sahiptir. İnsanlara anlamlandırma araçları sağlayan sembollerin, insanda var olan somutlaştırma ve basite indirgeme eğiliminin bir uzantısı olarak, anlaşılması güç olan karmaşık yapıları anlamaya yönelik birer araç oldukları bilinmektedir. Bu nedenle, bir toplumun yaşamında kullanılan sembollerin tespiti, incelenen toplumun kültürel altyapısının anlaşılmasına katkıda bulunur. Bu özelliğiyle din de, Ünlü antropolog Geertz'in ifadesiyle, bir semboller ya da simgeler sistemidir.² Sosyolojide, "sembolik etkileşimcilik" olarak bilinen yaklaşım, "toplumsal davranışları ve etkileşimleri, bireylerin nesnelere ve toplumsal eylemlerine

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://bulaninstitute.org/en/category/publications/infographics> (Erişim Tarihi: 28.04.2018).

2 Clifford Geertz, "Religion As a Cultural System", *The Interpretation of Cultures, Selected Essays* by Clifford Geertz, Basic Books, New York, 1973, ss. 87-126.

yükledikleri anlamların sonucu olarak açıklamaya çalışan bir teoridir. Bu teori, öncelikle, insan davranışlarını belirleyen, anlamlandırmaya konu olan nesnelere insan için ifade ettiği anlamdan hareket eder. Anlamlandırmanın kaynağında sosyal etkileşim süreçleri vardır. Bu nedenle, toplumsal gerçekliğin anlaşılabilmesi için sadece bu gerçekliğe ilişkin verilerin toplanması yeterli değildir. Aynı zamanda onların yorumlanması da gerekir.³

Başlangıçtan itibaren dinin Kırgızistan Müslümanlarının hayatında önemli bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Bu önemin göstergeleri, bireysel ve toplumsal hayatta öne çıkan boyutlarıyla ele alınabilir. Kırgız toplumunun geleneksel yapısında var olan ve günümüzde de etkisi hissedilen dinin sembolik etkisini ve gücünü⁴ doğum öncesinden başlayarak bireyin hayatının hemen her döneminde ve alanında görmek mümkündür. Bu bağlamda, dinin; özellikle hayatın önemli geçiş ya da dönüm noktaları olarak nitelenen *doğum, sünnet, evlilik ve ölüm* gibi zaman dilimlerindeki etkisi daha görünürdür. Bu etkide, Kırgızların İslam öncesi inanç ve geleneklerinden gelen izlere de sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, ateş, tütsü, su, nazar boncuğu, ağaçlara çaput bağlama, ölüm sonrası üçü, yedisi, kırkı, yıl dönümü gibi günlerin kutsallığı inancı, köklerini İslam öncesinden alan yaygın pratikler arasındadır. Kırgızlar her işe besmele ile başlamayı adet haline getirmişlerdir. Onların yaşamında “Bismillah her hayrın başı” kabul edilir. Esasen Kırgızlarda “çocuğun dünyaya gelmesi sadece anne babayı değil, bütün akrabaları sevindiren mutlu bir olaydır. Bunun için doğum yaptıran kadın dışarı çıkarak bekleyenlere müjde verir”.⁵ Yine çocuğun dünyaya geldiği ortamda bulunan ve onu ilk kez kucağına alan kişi önemlidir. Çünkü çocuğun ilerde onun karakter özelliklerine sahip biri olacağına inanır. Bir atasözünde “*bebek gönülde olunca değil, elinde olunca benzer*” denir. Bu nedenle doğum yaptıran kadında, iyi ahlak, sağlam karakter ve insani meziyetler aranır. Çocuk ilk kez annesinin kucağına verilirken, “*Anne babanla ve rızkınla beraber ol, ebeveynine yardımcı ol*” gibi dua içerikli cümleler söylenir.⁶ Çocuğu ilk kez kucağına alan kişinin yanında onun ilk tırnağını ve saçını kesen kişinin de iyi ahlaklı olmasına özen gösterilir.

Çocuk dünyaya geldiğinde kulağına okunan ezanla birlikte dinin sembolik etkisi daha da görünür hale gelmeye başlar. Kırgızlarda ad koyma geleneği ve bu esnada yapılan törene özel bir önem atfedilir. Çünkü verilen ismin, çocuğun ailesinden ve içine doğduğu toplumdan aldığı ilk hediye olduğuna inanılır. Bu nedenle çocuğun adıyla geleceği arasında doğrudan bir ilişki kurulur ve verilen ismin çocuğun kaderini doğrudan etkileyip yönlendireceği düşünülür.⁷ Kırgızlar, ayrıca, çocuğa ad koymakla ona toplum içinde bağımsız bir kişilik olma hakkı vermiş olurlar. Adı konan çocuk, kendi toplumuyla birlikte insanlık ailesinin de bir üyesi olur. Bu özellikleriyle ad koyma pratiği, çocuğun karakteri üzerindeki etkisi bakımından sembolik değeri güçlü bir özelliğe sahip olup dini geleneklerin

3 M. Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Karahan Kitabevi Yayınları, Adana, 2016, s. 265.

4 Dinin toplumsal hayatın çeşitli alanları üzerindeki sembolik varlığına ilişkin çağdaş yaklaşımlar konusunda bkz. Inger Furseth ve Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, (çeviri ve notlar: İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp), Birleşik Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011, ss. 99-141.

5 Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2005, s. 98.

6 Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, ss. 97-98.

7 Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, ss. 102-105.

kuşaklar arası kültürel aktarımına aracılık eden taşıyıcı bir işleve sahiptir. Erkek çocuklar için sünnet olmak da benzer bir anlama sahip olup Müslümanlığın vazgeçilmez bir simgesi ya da sembolü durumundadır.

Evlilikte dini nikah, kadın ve erkek arasındaki bağılılığının Tanrı katındaki sembolik ifadesidir. Öyle ki Kırgızlarda “dini nikah kıyma” adeti hemen herkes tarafından benimsenen bir uygulama olup, tarihin hiçbir döneminde kesintiye uğramadan devam eden bir ritüel durumundadır. Günümüzde de Kırgızlar hem resmi hem de dini nikah kıydırmaktadır. Kırgızlarda resmi nikah kıydırıp da dini nikah kıydırmayan çiftlerin birbirlerine helal olmadıklarına inanılır. “Dini nikah kıydırmadan çocukları olursa, bu çocuğa “*nikesiz bala*” (Nikahsız çocuk) denir.”⁸

İslamiyet öncesi dönemden itibaren Türklerde ahiret ve ruhun ebediliği inancı vardır. Eski Türklerde, ölüm halinde yas törenleri yapılır ve ölünün bizzat bu ziyafete katılacağına inanılırdı. Günümüzde Kırgızlar cenazeye gösterdikleri saygıdan dolayı mezarlığa giderken onun önünden yürümezler. Kırgızlarda mezarlıklar toplu halde ve bir tür aile mezarlığı şeklindedir. Yine Kırgızlar cenazeye hürmetten dolayı mezarları parmakla göstermezler. Ayrıca gölgelik olması için mezarlığa ağaç dikilir ve çiçek dâhil oradan hiçbir şey koparılmaz. Kırgızlarda defin işleminden sonra “*dooran düşür*” ifadesiyle ölünün namaz, oruç ve yemin borçları karşılığında fakirlere yardımda bulunmak dinî bir uygulama olarak devam etmektedir.⁹ Daha sonra ölünün yedisi, kırkı ve ölüm yıldönümü ile ilgili olarak yapılan merasimlerde Kur'an okunur ve katılanlara yemek ikram edilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Günümüz Kırgız toplumunda dinin bireyin yaşamının pek çok alanındaki etkisi hala görünürlüğünü korumaktadır. Ancak bu etki, bireyin yakın çevresini ilgilendiren yukarıdaki uygulamalarla sınırlı değildir. Özellikle bağımsızlık sonrası dönemde dinin kamusal alandaki sembolik öneminin ve etkisinin de gittikçe arttığını gösteren çok sayıda örnekten söz etmek mümkündür. Bunlar arasında özellikle aşağıdakiler sayılabilir:

- ✓ 1991 yılında seküler bir devlet yapısına sahip olan Kırgızistan’da dini özgürlükler Anayasa ile güvence altına alınmıştır.
- ✓ 1992 yılında İslam İşbirliği Teşkilatı’na üye olunmuştur.
- ✓ 1992 yılında Hindistan ve Pakistan’dan ilk davetçi gruplar gelmeye başlamıştır.
- ✓ 1996 yılında Bişkek Alattoo Meydanı’nda 10000 kişinin katılımıyla açık havada ilk Cuma namazı kılınmıştır.
- ✓ 1996 yılında ilk defa Müslümanlar tarafından bir Kırgızistan Baş Müftüsü seçilmiştir.
- ✓ 2012 yılında ilk defa Helal gıda sertifikası veren bir merkez açılmıştır.
- ✓ 2012 yılında Özgen’de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından İmam Serahsi Külliyesi restore edilmiştir.

8 Polat, Beşikten Mezara Kırgız Türkleri’nde Gelenek ve İnanışlar, ss. 183.

9 Bkz. Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri: Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, ss. 228-235.

- ✓ 2014 yılında Türkiye'deki diyanet vakfı benzeri bir vakıf olan İman vakfı açılmıştır.
- ✓ 2014 yılında Kırgız Müslümanlar bağımsızlık sonrası 5. Kurultaylarını düzenlemişlerdir.
- ✓ 2015 yılında İslam İşbirliği teşkilatı Kırgızistan'ı İslam Medeniyet Merkezi ilan etmiştir.
- ✓ 2013-2017 Strateji Belgesi'nde ise 2017 yılının İman ve Edep Yılı olarak kutlanması kararlaştırılmıştır.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Kırgızistan'da dinin toplumsal yaşamdaki görünürlüğü ve çeşitliliği gittikçe artmaktadır. Esasen Kırgızların başlangıçtan itibaren kendileriyle aynı bölgede yaşayan diğer Türk toplulukları ile iç içe yaşamış olmaları nedeniyle benzer karakteristikler üzerine kurulu bir dinî-sosyal yaşam pratiğine sahip oldukları söylenebilir. Ancak bu durum, onların dini hayatlarının ve dini-toplumsal yapılarının diğer topluluklarla bütünüyle örtüştüğü anlamına gelmez. Nitekim söz konusu yapıların bazı özelliklerle birbirlerinden ayrılmaları mümkündür. Bu çerçevede, Kırgızların İslâm'ı diğer topluluklara göre daha geç kabul etmiş olmalarının, onların İslâm'ı iyi öğrenememiş veya iyi uygulayamamış olma ihtimalini beraberinde getirdiği iddia edilmektedir. Aynı şekilde Sovyet döneminde uygulanan din karşıtı politikalar, özellikle günümüz Kırgızistan'ında din-toplum ve değerler üçgeninde yaşanan değişimlerin ana eksenini oluşturmaktadır. Yine zaman-mekan ilişkisinin de Kırgızların İslamiyet'le kurdukları ilişkinin niteliği üzerinde belirleyici bir değişken olduğu görülmektedir. Örneğin, dağlık bölgelerde yaşam sürmek zorunda olmaları, bu durumun doğal sonucu olarak hayvancılıkla geçimlerini sağlamaları ve göçebe hayat tarzını devam ettirmeleri gibi hususlar, Kırgızların İslam algısı üzerinde etkili değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira yerleşik hayatı teşvik eden İslâm açısından bakıldığında, göçebe hayat tarzı, milletlerin temel kök değerler etrafında bütünlüşerek kültür ve medeniyet inşacısı olmak karakterini olumsuzluk yönünde etkilemektedir.

KAYNAKÇA

- Erdem, Mustafa, *Kırgız Türkleri: Sosyal Antropoloji Araştırmaları*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Furseth, Inger ve Pal Repstad, *Din Sosyolojisine Giriş*, (çeviri ve notlar: İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp), Birleşik Kitabevi Yayınları, Ankara 2011.
- Geertz, Clifford, "Religion As a Cultural System", ss. 87-126, *The Interpretation of Cultures*, Selected Essays by Clifford Geertz, Basic Books, New York 1973.
- <http://bulaninstitute.org/en/category/publications/infographics> (Erişim Tarihi : 28.04.2018).
- Kirman, M. Ali, *Din Sosyolojisi Sözlüğü*, Karahan Kitabevi Yayınları, Adana 2016.
- Polat, Kemal, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2005.